

Píše Marie Škarpová

(E*forum, 28. 11. 2018)

Milostný partnerský vztah patří ke skutečnostem, u nichž jsme ochotni věřit, že jde o antropologickou konstantu, přítomnou v lidské společnosti každé kultury a doby. Onen svůdný pocit důvěrné blízkosti a srozumitelnosti pravděpodobně zakusí ne jeden z nás – navzdory velké časové vzdálenosti a zřejmé kulturní distanci – také při čtení souboru **milostné korespondence z 12. století**, původně sepsané v latině, jež je od loňského roku dostupná v čtivém českém překladu **Jany Daňhelové** v edici nazvané **Dopisy dvou milenců**. Součástí této knihy, vydané nakladatelstvím Argo, je též editorčina fundovaná průvodní studie.

Soubor více než sta milostných listů je přitom největším sborníkem milostné korespondence, jaký se nám ze středověku dochoval, byť jeho dochování není bez jistých obtíží. Máme ho totiž k dispozici pouze v jediném opise, a to ještě opise poměrně pozdním, pořízeném humanistou Janem de Woëvre ve druhé polovině 15. století. Navíc tento humanistický rukopis uchoval středověký epistolární soubor ve zjevně zkrácené podobě, se zřetelně vyznačenými výpustkami, jejichž přesný rozsah ovšem nejsme s to určit. Základní strukturu sborníku jako epistolárně vedeného milostného dialogu Muže a Ženy, byť se „mužské“ a „ženské“ dopisy nestřídají vždy pravidelně, však raně novověký opis pravděpodobně přejal ze středověké předlohy. Podílí se tedy na oné výše zmiňované srozumitelnosti starobylého textu to, že ho čteme v podobě upravené francouzským humanistou, nám časově i kulturně bližším?

Přestože je u tohoto jediného známého opisu zřejmé, že vznikl v klášterním prostředí (cisterciácký mnich Jan de Woëvre byl knihovníkem kláštera v Clairvaux), *Dopisy dvou milenců*, resp. přesněji řečeno dopisy jednoho mileneckého páru, jsou dílem (zatím) beznadějně anonymním, jeho provenience i autor, resp. autor a autorka, nejsou známí a všechny pokusy zpřesnit jeho datování v rámci 12. století zatím selhávají. Otázkou také zůstává, zda jde o reálnou korespondenci, vzniklou jako součást milostného vztahu dvou historických osob, anebo jde o fiktivní dopisy, jež byly vytvořeny jako rétorické cvičení v rámci tzv. „ars dictaminis“ (umění psát dopisy) pro sbírku modelových listů.

Ať už tomu bylo tak či tak, tato milostná korespondence sugeruje přesvědčení, že lásce nestačí jen osobní fyzické setkání (byť to se v jednotlivých dopisech tematizuje často), ale že potřebuje i slovo, a to slovo psané. Vždyť (milostný) dopis nejen umožňuje komunikaci na dálku a jistým způsobem zastupuje tělesně nepřítomnou milovanou bytost. Literatura nepomáhá žitou skutečnost jen pojmenovat, ale také ji v komunikačním aktu, jakým je vyznání lásky či slib věrnosti, slovem přímo utváří.

Příznačné je, že tento soubor dopisů vlastně o milostném vztahu, o němž pojednává, mnoho informací nenabízí. O Muži ani o Ženě se nedozvíme téměř nic konkrétního a dopisy neumožňují sledovat celý průběh jejich milostného vztahu: dochovaná korespondence čtenáře uvádí „in medias res“, o okolnostech navázání milostného vztahu se nedozví nic. Ostatně jednotlivé dopisy na sebe ani vždy bezprostředně nenavazují, mezi některými z nich jsou patrné poměrně ostré textové švy.

Tato narušovaná koheze textu asi o to víc vzbuzuje touhu spojit si dopisy do ucelenější podoby pomocí příběhu a jejich zjevná fragmentárnost tím více láká k domýšlení původního celku. V tomto kontextu je hypotéza, jež se snaží spojit vznik tohoto korespondenčního souboru s jednou z nejznámějších milostných dvojic evropského středověku, s Abélardem a Heloisou, jistě pochopitelná. Jejich životní osudy, dobře známé především díky Abélardově autobiografickému spisu *Historia calamitarum* [*Historie mých pohrom*], dochovaným vzájemným dopisům i dalším literárním pramenům, mohou *Dopisům dvou milenců* poskytnout dramatický příběh, na jehož pozadí je lze číst: dodávají jim žádoucí kontinuitu, doplňují chybějící začátek i konec. Do našeho současného čtení tohoto sborníku středověké milostné korespondence, dochovaného v humanistou zkrácené úpravě, vstupuje nepochybně též naše zkušenost s pozdějším, raně novověkým žánrem epistolárního románu, vybízející k tomu, abychom si za souborem dopisů dotvářeli strhující milostný příběh. A *Dopisy dvou milenců* se našim současným způsobům a technikám čtení nevzpírají. Nicméně tím podstatným zůstává, že především nabízejí působivé literární zpodobení niterného a intenzivního partnerského vztahu včetně jeho různých nuancí i jistého vývoje.

Zároveň je zjevné, že tyto epistolární texty byly vytvořeny na základě diktáminových pravidel. Jejich úvodní pozdrav (povinné „salutatio“), jenž je převážně vyznáním, kým pro autora/autorku dopisu je adresát(ka) a kým se ve vztahu k němu či ní cítí být autor(ka), je většinou působivou ukázkou literárního mistrovství perifráze. Podobně je povinné úvodní „captatio benevolentiae“ především brilantním vyjádřením vnitřního rozporu, jakkoli jen zdánlivého, mezi předstíraným nedostatkem vlastních literárních schopností a touhou pokusit se i přesto vyjádřit své city. V dopisech se hojně tematizují jak limity slova, jeho nedostatečnost pro adekvátní vyjádření zakoušeného citu, jež ústí v trýznivou touhu stvrdit svá nedokonalá, nedostatečně přesvědčivá slovní vyjádření činy, neboť jedině ony prý skutečně „promlouvají“, tak zároveň víra v moc slova, přesvědčení, že silnější a mocnější než všechny skutky dokáže být právě slovo. Koneckonců pro humanistického kopistu byly evidentně zajímavé právě tyto univerzálně formulované části dopisů, neboť právě ty si opsal – a zachoval je tak i nám.

Zejména dopisy úvodní části sborníku nabízejí především dvě základní modality výpovědi: přání a vyznání. To však nikterak nebrání v tematizování celého repertoáru situací: v dopisech se vyzývá k opatrnosti, jsou reakcí na prosbu o odpuštění, líčí se muka způsobená nepřítomností milované bytosti, prosí se o svolení, vyjadřuje se omluva, vyzývá se k usmíření, ale též se vyjadřuje distancovaný postoj či přímo pohrdání atd. V pozdější části souboru lze sledovat skrze tematizaci nových situací,

jako jsou výčitky, vyjádření nesouhlasu či nespokojenosti se stávajícím stavem věcí, návrh ukončit dopisování, opětovné zahájení korespondence atd., také jistý vývoj milostného vztahu. V celku epistolárního souboru, resp. v podobě, v níž se dochoval, se nicméně pracuje s poměrně úzkým repertoárem motivů, jako je naděje, útěcha, štěstí, zdraví, věrnost, touha po blízkosti milované bytosti a po spojení s ní, obdiv k ní apod. Celý korpus tak lze číst jako umění variace na několik málo témat, jako mistrovské umění synonymního vyjadřování – jde o opakování, jež neunavuje.

Dopisy dvou milenců jsou tedy texty výrazně rétorickými až patetickými, nicméně nesklouzávají k používání slovních klišé či neupadají do prázdné strojenosti projevu, spíše naopak nabízejí příklady vpravdě mistrovského užití rétorických a básnických prostředků. Jejich podmanivost spočívá v tom, že velmi přesvědčivě sugerují přítomnost skutečného intenzivního, živoucího citového vztahu.

Základní strukturace milostného epistolárního souboru jako dialogu Ženy a Muže zároveň umožňuje sledovat jistou diferenciaci mužského a ženského (milostného) psaní a sborník tak nabízí jistě pozoruhodný materiál ke studiu textové konstrukce maskulinity a feminity. Od Muže se očekává především neohroženost, statečnost, aktivita a kreativita (srov. např. opakovanou formulaci „doufala jsem, že najdeš způsob“), jeho vztah k Ženě je pak konstruován téměř výhradně jako vztah učitele k žákyni, Muž především poučuje (a tady se vazba k životnímu příběhu slavného scholastického filozofa a jeho nadané žáčky nabízí zejména výrazně). Mužské psaní se prezentuje zejména v modalitě konání, ženské spíše v modalitě přání. Ovšem milostná korespondence je ukončena z vůle Ženy, vyjadřující jisté blíže nespecifikované zklamání a rozčarování. Je jistě zajímavé, že dopisem Ženy celý epistolární korpus také začíná, nicméně mužské dopisy v korpusu převládají.

Kromě *Dopisů dvou milenců* nabízí recenzovaná kniha – rovněž ve výborném překladu Jany Daňhelové – ještě další známé středověké milostné listy. Ty se ovšem dochovaly jako jednotliviny nebo v souborech nesrovnatelně početně skromnějších, než tomu je v případě *Dopisů dvou milenců*. Při jejich pročitání se opakovaně vnučuje otázka, o jaký typ, resp. typy vztahu mezi mužem a ženou v této středověké milostné korespondenci vlastně jde. Příkladem je dopis adresovaný Ludvíkovi VII., v němž mu jistá šlechtična nabízí sňatek a jenž se dochoval pro nás možná poněkud překvapivě jako součást oficiální korespondence královského dvora, nebo dopis, v němž žena dává muži souhlas s nabízeným navázáním blíže nespecifikovaného vztahu, ovšem pod podmínkou, že současně nedojde k porušení jejího závazku čistoty. Některé dopisy z epistolární sbírky z kláštera v Tegernsee vzniklé v poslední třetině 12. století pak pojednávají o vztahu mezi dvěma ženami – opět se vrací otázka, o jaký typ vztahu to vlastně jde. Ostatně v mnoha listech shromážděných v této edici je autorský hlas ženského rodu – byly jejich původkyněmi opravdu (vždy) ženy?

Rovněž pro tyto dopisy je příznačná nekonkrétnost a práce s náznaky a narážkami; také v návodu jak psát milostnou korespondenci s názvem *Rota Veneris* [*Kolo Venušino*] z přelomu 12. a 13. století jeho autor, renomovaný boloňský

a padovský profesor Boncompagno da Signa přímo nabádá, že „prostopášný“ dopis nesmí být snadno rozpoznatelný, pro případ, že by se náhodou dostal do cizích rukou. Ona nekonkrétnost milostných dopisů také zjevně byla jedním z hlavních důvodů pro jejich uchování, neboť nabízely možnost být využity jako vhodný model pro jakýkoli další analogický případ. Paradoxně nejkonkrétnější tak jsou listy, které zjevně vznikly jako součást sbírky modelových dopisů.

Edici Jany Daňhelové se tedy nabízí číst spíše od konce. Kdo začne čtením návodů k psaní milostné korespondence a ukázek modelových dopisů, umístěných v závěru knihy, bude asi moci tím více ocenit krásu slova úvodních *Dopisů dvou milenců*. Tento středověký epistolární soubor lze jistě pojímat jako dobový model milostné korespondence, ale zároveň též či snad především jako mistrovsky jedinečné literární sdělení o úchvatné kráse i trýznivé bolesti partnerského milostného citu, mimořádně působivé a podivuhodně rezonující napříč věky.

Dopisy dvou milenců. Milostná korespondence 12. století. Překlad, úvodní studie a komentáře Jana Daňhelová. Praha: Argo, 2017, 166 s.

www.ipsl.cz